
PÁRTOK ÉS POLITIKAI KONFLIKTUSOK

JOHANCSIK JÁNOS

A pártok és a politikai stabilitás a francia rendszerben

A demokráciák nem abban különböznek a diktatúráktól, hogy az egyéni szabadság érvényesüléséhez való ragaszkodásuk révén a rend és a tekintély rombolásával kaotikus állapotok előidézői, hanem abban, hogy a hatalomgyakorlást a választások révén kifejeződő társadalmi támogatottsághoz kötik, a kormányzási pozíciók megszerzését a rátermett politikusok szabad versenyéhez kapcsolják. A politikai stabilitás a demokráciákban is a kormányzás alapvető törekvése, ehhez azonban az állampolgárok szabad akaratnyilvánításával, a többség akaratérvényesítésével, illetve az aktív társadalmi szereplők konszenzusával, minél kevesebb érdeket sértve (többek közt a kisebbségek jogait figyelembe véve) kívánnak eljutni.

A demokratikus legitimitáció igénye éppen a politikai stabilitást kívánja – a választók szabad akaratára – megalapozni, de mindebből nem következik az, hogy a demokráciákban a hatalomért folytatott verseny ne gerjesztene állandó feszültséget a politikai stabilitás igénye és a rendszer legitimitációigénye között. A politikai akaratok szabad versenye az egyeztetések, kölcsönös engedmények és megegyezések révén éppúgy vezethet politikai stabilitáshoz, mint ahogy az erőpolitika révén a stabilitás felborításához vagy csak átmeneti, látszatstabilitáshoz, végső soron még a demokráciától való eltávolodásig is. Az egyensúly megteremtésére és fenntartására a demokratikus intézmények hivatottak, amelyek a játékszabályok által keretet szabnak a politikai erők küzdelmének, fékezik, akadályozzák azok kilengéseit, azt a közérdek szolgálatának irányába terelik. Az intézmények minőségén, azaz az adott társadalom sajátosságai között a demokratikus elveket és értékeket legjobban érvényesíteni tudó formáin

kívül maguknak a domináns szereplőknek (kormányok, pártok, választók, állampolgárok) a magatartásán múlik, hogy az adott rendszer mennyire tudja biztosítani a politikai stabilitást, amely a társadalom jogos igénye a hatalommal szemben. A politikai rendszereket formáló két tényező szoros kölcsönhatásban áll; hogy milyen intézmények alkalmasak a demokratikus stabilitás fenntartására, az nagymértékben függ az adott társadalom és a politikai elit politikai adottságaitól, politikai tagoltságának történelmileg kialakult jellegétől, fragmentáltságának fokától, a politikai vezető rétegre jellemző attitűdtől, a múlt harcaiból visszamaradt vonásoktól, a társadalmon belül kialakult törésvonalak mélységétől stb. Ugyanakkor a politikai szereplők cselekvési körét meghatározzák a működő intézmények, amelyek sajátosságaihoz kell alkalmazniuk politikai tevékenységüket, a versenyben alkalmazott stratégiájukat. Meglehet, hogy amely intézményrendszer stabilitást teremt az egyik demokratikus országban, a másikban nem kielégítő a demokratikus kormányzás megvalósítása számára. Ezért kialakultak ugyan a gyakorlatban a politikai stabilitást mutató intézmények modelljei, de ezek hatékonyságára nem bármilyen feltétel között lehet számítani, nem ültethetők át egyszerűen más környezetbe.

Bár csereszabatos modellekre nem gondolhatunk, érdemes figyelembe venni egyes országok gyakorlatában felhalmozódott tapasztalatokat. Az alábbi tanulmányban a pártok szerepét vizsgálom a politikai stabilitás megteremtésében a francia rendszerben, ahol – miként az utóbbi négy évtized tanúsítja – e területen jelentős eredményeket sikerült felmutatni. Ezt mutatja az is, ahogyan a köztársasági elnökválasztás 2002. április 21-i első fordulója utáni megrázkódtatást sikerült túlélni és megoldani a francia demokrácia javára. Azt kívánom bemutatni, milyen erőfeszítések történtek a politikai és mindenekelőtt ennek részeként a kormányzati stabilitás megvalósítására a modernizáció kihívásai elé került Franciaország számára.

Általában véve a politikai pártok a hatalomért folyó verseny szervezeti eszközei, fő ágensei, amelyek a társadalomban meglévő érdektagoltságot, értékkülönbségeket juttatják kifejezésre, miközben társadalmi törésvonalak mentén szerveződnek. A társadalom megosztottságának, a versenynek elemeként a destabilizálás irányában hatnak. Ugyanakkor szerepük nem merül ki ebben, hiszen akár a versenyben is a lehető legszélesebb kör megnyerése érdekében, a többség meghódítása révén pedig a hatalomgyakorlásban betöltött kisebb-nagyobb szerepük révén érdekközpontú funkcióra kényszerülnek, tehát a stabilizálásban válnak érdekeltté. A pártoknak ez a kettős természete okozza, hogy a politikai stabilitásban játszott szerepüket eltérően ítélik meg az elemzők, a hangsúlyt egyik vagy másik oldalra helyezve. A francia eset azt mutatja be, amikor a politikai stabilitás hiányáért a pártokat teszik mindenekelőtt felelőssé, és hát-

térbe szorításukkal kívánják a stabil kormányzás feltételeit megteremteni. Ugyanakkor a történet arról is szól, hogy a pártok mellőzése mennyire nem járható út.

AZ ÖTÖDIK KÖZTÁRSASÁG

Franciaország a politikai intézményeinek változatosságáról nevezetes országok közé tartozik, ahol a nagy forradalom idejétől számított két évszázadon belül háromszor monarchia, kétszer császárság államformája működött, és a köztársaságnak is öt változata jött létre, a vichyi korszak totális államrendszerét nem számítva. A jelenlegi rendszert megalapozó, 1958-ban elfogadott alkotmányig tíz különböző alkotmányos szabályozáson alapult az intézmények működése és a politikai élet. Az általános választásokat 1871-től nyolcféle választási rendszer szerint bonyolították le, kipróbálva szinte valamennyi lehetséges változatot, néha korábbi megoldásokhoz visszatérve.

Az 1958-ban életre hívott Ötödik Köztársaság rendszere a 65 éven keresztül fennálló Harmadik Köztársaság után a négy és fél évtizedes létével máris a legtartósabbnak bizonyult az Első, a Második és a Negyedik Köztársaság 3 és 18 év közötti élettartalmához viszonyítva, és még véget sem ért, mintegy igazolva alapítóinak eredeti szándékát a kormányzati stabilitás megvalósítására. E rendszer az elődje reakciójaként alakult, válaszul a Negyedik Köztársaság politikai stabilitáshiányára, a kormányzati rendszer képtelenségére a modernizáció és ennek részeként a gyarmati rendszer felbomlásával jelentkező társadalmi problémák megoldására, amelyek a demokratikus állam létét fenyegető válságba torkolltak. A megbénult politikai elit egy jelentős részével szemben éppen ez a rendkívüli és válságos helyzet adott alkalmat a rendszerváltásra, amelynek elfogadásánál a teljes konszenzus kialakulására még húsz évet kellett várni. A Negyedik Köztársaság rendszerében érdekelt pártok, főleg a baloldaliak csak azután fogadták el az új rendszert véglegesnek, amikor keretei között gyakorlatilag is megvalósult a kormányzati váltás (alternance)¹, azaz a baloldal 1981-ben hatalomra jutott, és ez időre a pártok és a pártrendszer alkalmazkodott az új intézményi feltételekhez. A *szocialista párti* Mitterrand a baloldali ellenzéki tábor vezéregyéniségeként a gaulleista rendszer bevezetését államcsínyként értelmezte, amelyet vissza kell változtatni. A *köztársasági elnökké* választott Mitterrand viszont elfogadta az Ötödik Köztársaság intézményrendszerét és élt az általa nyújtott hatalmi lehetőségekkel. Ily módon lezárult a rendszerváltás indokoltsága feletti vita, s az Ötödik Köztársaság intézményi rendszere elfogadásáról konszenzus alakult ki a társadalomban és alapvetően a politikai elitben is, még ha különböző jellegű részleges megreformálásának szándéka nem szűnt

meg a politikai közbeszéd tárgya lenni, a kormány-, a választási, a pártprogramok részét képezni.

A PARLAMENTI KORMÁNYZÁS VÉGE

Milyen változtatásokat hozott az Ötödik Köztársaság rendszere a politikai stabilitás megteremtése érdekében és ez mennyiben érintette a pártok szerepét?

Az 1946 és 1958 között a Negyedik Köztársaság rendszere olyan parlamenti rendszer volt, amelyben a parlament nemcsak a törvényhozási hatalmat és a kormányzat ellenőrzését gyakorolta, hanem magát a kormányzást is kézben tartotta. Ezáltal a parlamentben jelen lévő pártoknál összpontosult a hatalom, e pártok váltak a politikai irányítás fő ágenseivé. A miniszterelnök személyéről, a kormány összetételéről és programjáról a „kettős beiktatás” révén a parlament szavazással döntött, majd a kormányt működése során a parlamenti szavazás könnyen és gyakran megbuktatta. A köztársasági elnököt is a parlament választotta meg, tevékenysége reprezentációs szerepre korlátozódott, azaz kívül esett az ország politikájának meghatározásában való részvétel bármilyen formáján. A parlament, illetve rajta keresztül a pártok mindenhatósága azonban a Negyedik Köztársaság idejére jellemző kormányzati és politikai stabilitáshiánnyal járt együtt. Ez nem annyira önmagából a parlamenti kormányzásból, illetve a pártok elsődleges hatalmi szerepéből adódott, sokkal inkább a francia politikai élet belső és külső körülményeiből, amelyek között a parlament kormányzati szerepe érvényesült. A parlament összetételét és belső erőviszonyait elsődlegesen a megyei listás, arányos rendszeren alapuló választások határozták meg. A francia feltételek között, amikor az előző évtizedek politikai eseményei erősen ideologikus, mély törésvonalakat hoztak létre, főként a szociális kérdések mentén, amit csak erősített a második világháború utáni hidegháborús konfrontáció, a politikai életben kialakult éles szembenállások és nagymértékű fragmentáció az arányos képviselőlet révén a parlamentbe is átkerült, lehetetlenné téve a kormányzáshoz szükséges többség kialakulását. A választások nem alakítottak ki egyértelmű többséget a kormányzás számára, a parlamentben a pártok között lezajló alkuk, megegyezések biztosították a kormány működésének hátterét, de ezzel együtt is nagyon gyakran változtak a koalíciók. A felvetődő problémák kapcsán át- és újjáalakultak a pártok szövetségei, változtak alkui vagy akár egy kormányalakítást megghiúsítva létre sem jöttek, s ezek voltak a gyakori kormányváltások előidézői. Mindezt tetézte az akkori francia pártrendszernek az a sajátossága, hogy a közép-pártok megosztottsága és ingatag szövetségei mellett a rendszerellenes kommunista párt nagy súllyal rendelkezett a választ-

tók egyötödének támogatásával, s 1947 után de Gaulle tábornok híveinek politikai mozgalma mint ellenzéki erő a másik oldalról szorongatta a rendszer képviselőit.

A polgárháborúval fenyegető rendkívüli állapotban de Gaulle tábornok – mint felkért kormányfő – rendkívüli hatalom birtokában dolgoztatta ki és népszavazással fogadtatta el az Ötödik Köztársaság alkotmányát, amely a kormányzat tehetetlensége miatti közelégedetlenséget felhasználva mélyen belenyúlt a rendszerbe, és a pártok uralmára épülő parlamenti kormányzást felszámolta. Ezzel szembefordult az 1875 óta uralkodó szemlélettel, amely szerint a nemzet megtestesítője egyedül és kizárólagos módon a parlament.

A „KÖZTÁRSASÁGI MONARCHIA”

De Gaulle és az Ötödik Köztársaságot megalapozó alkotmányozók felfogása a pártok képviseleti szerepétől leválasztotta és az erős állam hivatásává tette az általános vagy közérdek (intéret général) védelmét. A politikai képviseletnek azt a konzervatív koncepcióját juttatta kifejezésre, amely a közérdeket nem a plurális és a pártok által megjelenített érdekek szintézisének, hanem a pártok felett állónak tekintette, s amely a pártokban a megosztás ártó tényezőjét látta, amellyel szemben a közérdeket, a nemzetet oltalmazni kell. Közismert de Gaulle tábornoknak a pártokkal szembeni elutasító álláspontja. A pártok felett álló kormányzás megvalósítását a végrehajtó hatalomnak a parlamenttől való szigorú különválasztásával kívánták elérni, amelyet három fő úton valósítottak meg.

1. Függetlenítették a kormány megalakítását a parlamenttől. Szemben a korábbi gyakorlattal, amikor a kormány „a parlament két házában jelen lévő erők folyamánya és a politikai pártok által meghatározott politika megvalósításának része” volt, ettől kezdve a köztársasági elnöktől nyerte megbízatását, kiválasztása, kinevezése és felmentése az ő kezébe került, azaz a köztársasági elnök szabad kezet kapott a miniszterelnök személyének megválasztásában. Az új alkotmány alapján a kormány parlament előtti felelőssége csupán azt a lehetőséget jelenti, hogy a nemzetgyűlésben ismertetheti programját – ez szokássá is vált –, de erről sorsát eldöntő szavazásra nem kerül sor. A megnehezített bizalmatlansági szavazás rendszere pedig gyakorlatilag kizárja a kormány parlamentben történő megbuktatását.

Az új rendszerben „a kormány cselekvési szerv és nem a parlamenti pártoktól függő képviseleti szerv, a parlament pedig ellenőrző és nem kormányzó szervezet”.² A törvényhozás területére korlátozott parlament saját jogszabályalkotó előjogát kénytelen volt a kormánnyal megosztani, miután az alkotmány szigorúan körülhatárolta a törvényalkotás körét. Ezen a területen is

a törvények kezdeményezésében a kormányzati akarat kapott elsőséget, az elfogadott törvényjavaslatok mintegy 80%-át a kormány terjesztette elő. 1958-ban a parlamentnek a kormányzat feletti ellenőrzési lehetőségét meglehetősen szűkre szabták. A képviselőházban a miniszterekhez intézett kérdésekre adott válaszok elfogadásáról nincs szavazás.

2. Az ún. „racionalizált parlamentarizmus” kialakítása érdekében módosították a parlament hatáskörét és működésének szabályait. A cél az volt, hogy a parlamenttől függetlenített kormány politikájának megvalósítása útból eltávolítsák a parlamenti akadályokat, illetve könnyítéseket eszközöljenek. Az alkotmány 20. cikkelye a kormány jogkörébe utalta a nemzet politikájának meghatározását és vezetését. A 48. cikkely elsőbbséget adott a kormány előterjesztéseinek. A 49. cikkely értelmében a kormánynak lehetővé vált, hogy valamely törvényjavaslatát – ha a parlamentben jelentős ellenállást válthatna ki, vagy az ellenzék az obstrukció eszközeit vetné be – vita és szavazás nélkül elfogadtassa, amennyiben a javaslatlalt kapcsolatban felveti a bizalmi kérdést és a parlamentben nem kerül sor bizalmatlansági indítvány megszavazására. 2003 elején ehhez az eszkozhöz nyúlt a Raffarin-kormány a regionális és az európai választási rendszer módosítására tett javaslatával kapcsolatban, amikor a kisebb pártokat sérelmesen érintő változtatások miatt az ellenzék erős ellenállásával kellett szembenéznie.³ A kormányakarat érvényesülését az alkotmány 44. cikkelye is elősegíti. Az ebben foglalt „blokkshavazás” rendszere lehetővé teszi, hogy a kormány előterjesztéséről egészében kérjen shavazást, ami kizárja a részletekre vonatkozó módosításokat. Az előző időszak negatív tapasztalatai alapján e kormányt erősítő intézkedésekkel azt kívánták elérni, hogy a kormány gyenge többség esetén is kormányzóképes legyen.

3. A köztársasági elnököt kiemelték pusztán reprezentációs szerepéből és – igazi politikai szerepet juttatva neki – a végrehajtó hatalom döntő tényezőjévé tették, aki már nemcsak erkölcsi befolyást gyakorol a kormányra. Bár a miniszterelnöki posztot megtartották, a végrehajtó hatalom igazi feje az államfő lett, és a végrehajtó hatalomnak ez a kétfajúsége adta a francia elnöki rendszer specialitását, az igazi az elnöki rendszertől való különbözőségét. A gaulleista időszakban a köztársasági elnök a kormányt kivonta a pártok hegemóniája alól és maga alá rendelte, az így teremtett hierarchikus viszonyal háritotta el ugyanakkor a kétfajúségből adódható feszültségeket és hatalmi ellentéteket. De Gaulle meghatározása szerint a politika fő vonalait a köztársasági elnök sugallja, amelyek pontos meghatározását és megvalósítását a kormány biztosítja. Az új alkotmány bevezetésével tehát a parlamenti kormányzást a köztársasági elnök dominanciájára épülő kormányzás váltotta fel, ahol a végrehajtó hatalom de Gaulle megfogalmazásában nem mástól,

mint az államfőtől ered, aki a pártok felett áll. A különválasztást szolgálta az alkotmány 23. cikkelye is, amely a miniszteri és a képviselői poszt összeférhetetlenségét mondta ki. Ebben a szemléletben és a gyakorlatban is a pártpluralitást megjelenítő képviselheti legitimitást elkülönítették az állami szupremácia legitimitásától, amelyet a közérdek hordozójaként tüntettek fel.

A kormányzás támaszául szükséges markánsabb parlamenti többség létrehozását célozta az adott erőviszonyok mellett a választási rendszer átalakítása is a szavazatok nagyobb koncentrációjával a mandátumok elosztásánál. Az arányos, megyei listás rendszer helyett⁴ az egyéni választókerületi, kétfordulós többségi rendszer vezeték be. Ez a koalícióképes középpártok jelöltjeinek kedvezett és a radikálisabb ellenzéki erők elszigetelését segítette elő.

A köztársasági elnök elsődleges szerepét biztosító rendszert az elnök közvetlen, az állampolgárok általi megválasztásának 1962-ben történt bevezetésével alapozták meg véglegesen. Az ekkor kialakult feszült politikai helyzet adott alkalmat a változtatásra⁵, amely a köztársasági elnök politikai súlyát azzal növelte, hogy a parlamenttel azonos legitimálási forrást biztosított számára. Ezáltal az elnökválasztás nemcsak kikerült a parlament hatásköréből, hanem a köztársasági elnök jogalapot nyert ahhoz, hogy hivatali idejét a politikai viszonyok megváltozása esetén is kitöltse.

A köztársasági elnök és a parlamenti képviselők mandátumának időtartamát eltérően állapították meg, az előbbit hét, az utóbbiakét öt évben. Az elnök hosszabb, a parlamenti ciklusokat átfedő hivatali ideje a politikai stabilitás biztosítékaként jelent meg. A köztársasági elnök hétéves mandátuma 1875-től volt érvényben, de természetesen jelentése teljesen átalakult általa, hogy már nem a parlament két háza választotta meg, mint korábban, és közjogi szerepe a reprezentációs szerepen túllépett, politikai funkciót öltött.

Az Ötödik Köztársaság kiépítése tehát rendkívüli politikai helyzetek kihasználásával intézményi reformok révén célozta a politikai stabilitás megteremtését. Az alapvető iránya a politikai pártok kormányzási szerepének visszaszorítása volt, a parlamenti kormányzást azzal az indokkal számolták fel, hogy keretében nem érvényesül, vagy csak elmosódottan a felelősség, ingataggá válik a kormányzás, gyakoriak a kormányváltások és -váltások, nincs elegendő idő a szükséges reformok megvalósítására. A végrehajtó hatalomnak a köztársasági elnöktől való függősége, a kormányok felülről jövő felhatalmazása adta a rendszer monarchikus jellegét, ez alapján terjedt el az a paradox minősítés, amely szerint az Ötödik Köztársaság „köztársasági monarchia” (monarchie républicaine).⁶

A közvetlenül megválasztott köztársasági elnök azzal is növelte a kormányzat függetlenségét, hogy számos kezdeményezését

népszavazás és nem a parlamenti törvényhozás útján valósította meg. A népszavazás eszközének gyakori alkalmazása a gaulleista korszak sajátos arculatához tartozott és a pártok hatalmi szerepének csökkentésére szolgált. A képviseleti rendszerben a pártok közötti vitákat és egyeztetéseket megkerülő, közvetlenül a néphez fordulás gyakorlata populistá vonásokat sem nélkülöző változást jelentett. Egy ilyen jellegű kormányzási rendszerhez a média új eszközei (elsősorban a televízió) szolgáltattak új lehetőségeket. A Bernard Manin által felállított történeti modell szerint a képviseleti kormányzás történetében az Ötödik Köztársaság megjelenése a „pártok demokráciájának” felváltását jelentette a „polgárok demokráciájával” (*démocratie du public*)⁷.

A PÁRTOK ALKALMAZKODÁSA

A tapasztalatok tanúsága szerint bármennyire indokolt igény a politikai stabilitás elérése, megvalósítása pusztán intézményi reformokkal – bármilyen eltökéltséggel és a népre való hivatkozással vagy a nép támogatásával történjen is – nem lehet eredményes a politikai élet valóságos szereplői, s kiváltképpen a pártok negligálásával. Az Ötödik Köztársaság eddigi története, az eredeti elképzelésektől eltérő alakulása, különböző változatokban való megvalósulása erről tanúskodik. A francia alkotmány a pártok szerepét a szavazati jog gyakorlásában történő közreműködésükben ismeri el (alkotmány 4. cikkely). Kétségtelül igaz, hogy a parlamenti választások – az egyéni kerületi rendszerben is – jobban kötődnek az egyes pártokhoz, az elnökválasztás pedig inkább az elnökjelölt személye mögött felsorakozó koalícióhoz, a különböző pártokból és politikai szervezetekből kialakuló politikai táborhoz kapcsolódik, a pártok szerepe a köztársasági elnökválasztás esetében is jelentős marad.

Az intézmények átalakulása megváltoztatta a pártok működésének feltételeit, többek között azáltal, hogy a kormányzati hatalom megszerzése és birtoklása szempontjából nem a parlamenti többség megszerzése, hanem a köztársasági elnökválasztás vált elsődlegessé. A pártok számára mindenekelőtt elnökjelöltjük versenypozícióba juttatása, megválasztásának előmozdítása vált fontossá, hiszen ezen keresztül vezetett az út a kormányhivatalokhoz. Ebben a versenyben az elnökjelölt személye került középpontba, annyira, hogy maguknak a pártoknak és pártkoalícióknak az alakulása is e tengely köré szerveződött. Több új pártformáció egy-egy elnökjelöltet támogatók köréből került ki, abból a megfontolásból, hogy a választási kampány során kialakult tömörülés továbbélését biztosítsák. Nem a pártok választottak ki köztársasági elnököt, hanem az elnökjelölt, illetve a megválasztott elnök támogatására szerveződtek pár-

tok. Ennek tipikus eseteként említhetjük a Köztársasági Párt, majd az UDF pártszövetség létrejöttét, amelyeket az 1974-ben a gaulleista tábor által elnökségbe juttatott Giscard d'Estaing támogatására hoztak létre 1977-ben, miután a neogaulleista párt vezére, Jacques Chirac szembefordult és szakított vele. A párt-háttér megszervezése azért is fontos maradt, mert a köztársasági elnök megválasztása után a parlamenti többség megszerzésére is szükség volt, márpedig az említett esetben a jobboldali parlamenti többségen belül a gaulleista párt súlya érvényesült, ennek ellenőrzését Giscard d'Estaing köztársasági elnöknek nem sikerült a pártvezető, Chirac kezéből kiragadnia. Az eredeti elképzelés az elnökválasztás alkalmából megnyilvánult többség és a parlamenti választásokon kifejeződő többség egyneműségével számolt, olyan helyzettel, amikor ugyanaz a politikai tábor rendelkezik mindkettővel. Az 1958 utáni rendkívül feszült politikai helyzetben de Gaulle tábornok karizmatikus személyisége képes volt az intézményi rendszerváltást és a kétfajta többség egybeesését biztosítani azon parlamenti pártokkal szemben, amelyek a tábornok államfő különleges hatalmi szerepét ideiglenesnek tekintették.

1962-ben bebizonyosodott, hogy e rendszer nem átmeneti, tartósan kell számolni vele, és ez megindította a pártok új rendszerhez való alkalmazkodásának folyamatát. Megkezdődött a francia pártrendszer átalakulása, a pártoknak a francia elnöki rendszerhez való igazodása (présidentialisation du régime). Hamarosan az is kiderült, hogy az államfő személyének népszerűsége múlandó, ezért önmagában nem biztosíthatja a stabil kormányzást, illetve a politikai stabilitást. De Gaulle végül az 1968-as belpolitikai válság után egy évvel saját eszközével, a népszavazással vallott kudarcot. Utódja, Georges Pompidou levonta a következtetést, hogy nem tudja betölteni az 1969-ben vereséget szenvedett, népszavazásokra épülő tekintélyi hatalmi szerepet (autocratie plébiscitaire). Ezért elnöki hatalmának gyakorlásában az eddiginél nagyobb mértékben kezdett a domináns jobboldali (gaulleista politikai alakulatok) és más jobboldali és centrista pártokra támaszkodni, anélkül hogy a sajátos elnöki rendszeren változtatott volna. Ezzel elkezdődött a francia pártrendszer másik folyamata, de Gaulle eredeti elképzelésével, a pártok lerombolásával megvalósuló szilárd kormányzással szemben az elnöki rendszer pártokra építése (partisation du régime).

A RENDSZER PÁRTOSODÁSA, BIPOLÁRIS PÁRTRENDSZER

Nem arról volt szó, hogy visszatértek volna a parlamenti kormányzáshoz, amelyen belül a pártoké volt a politika meghatározásában és irányításában a döntő szó. Inkább arról, hogy az el-

nők politikai vezető szerepét nem a pártok ellenében, hanem a hozzá alkalmazkodó pártok támogatásával kívánta gyakorolni. A sajátos elnöki rendszerhez igazított pártrendszer azt jelenti, hogy az államfő a parlamenti többséget adó kormánykoalíció domináns pártjának politikai vezetője is, pártját tényleges ellenőrzés alatt tartja. A változások eredményeként a gaulleista jellegű, népszavazásokra építő, az államfő akaratából fakadó, a parlamenti és az elnöki többség egyneműségére épülő kormányzást (*monocratie plébiscitaire*) de Gaulle utódainál az Ötödik Köztársaság új változata, az ún. többségre épülő elnöki rendszer (*présidentialisme majoritaire*) váltotta fel.

A pártrendszer alakulására a legnagyobb hatást az Ötödik Köztársaság intézményrendszerének létrehozása a bipolarizáló hatásával gyakorolta. Ebben lényeges szerepe volt az egyéni választókerületi, többségi és kétfordulós választási rendszer bevezetésének. Ez mintegy intézményesítette, tartósította a pártoknak a jobboldal és baloldal közti történelmileg kialakult törés-vonal két oldalán való elhelyezkedését, szemben a Negyedik Köztársaság elejének pártlistás, arányos rendszerével, amely helyet hagyott a centrista pártok érvényesülésének, ami különösen a parlamenten belüli alkukban jutott kifejezésre. A kétfordulós rendszer azáltal, hogy a mandátumok sorsát a második fordulóban versenyben maradt jelöltek relatív többségétől teszi függővé, két táborba szorítja a pártokat a választási megegyezések, a kölcsönös visszalépések révén.

Az első forduló alkalmazkodás a francia politikai élet fragmentált jellegéhez, az erőfelmérésre ad lehetőséget a sokpárti rendszerben a különböző pártok között. A pillanatnyi politikai erőviszonyok, pártok közötti kapcsolatok és esélyek függvénye, hogy az első fordulóban a pártok milyen mértékben vállalják az önálló megmérettetést vagy táborukon belül koalícióba tömörülve közös jelölteket állítanak. A második forduló a mandátumokról dönt azok között a jelöltek között, akik az első fordulóban meghaladták az előírt küszöböt. Miután itt a választási alkuk lépnek működésbe a két politikai tábor szerint, visszalépésekre van lehetőség a másik párt jelöltje javára, az erők két póluson történő koncentrálásának hatására az utóbbi időben zajló választásokon a versenyben maradók száma két-három főre csökkent. Egyéni választókerületi rendszerről lévén szó, a mandátumot esetleg csak viszonylagos többséggel nyerő jelöltre leadott szavazatokon túli szavazatok elvesznek. Ebből adódóan egy párt jelöltjeire leadott szavazatok aránya, vagyis a választásokon kifejeződő párterőviszonyok nem tükröződnek a parlamenti erőviszonyokban, 35% körüli eredménnyel abszolút többségre lehet szert tenni a képviselőházban. Így biztosítja intézményesen a rendszer a parlamenti többség kialakítását a politika erők megosztottsága esetére is.⁸

A politikai stabilitás megteremtése érdekében kialakított

rendszer a nagy pártokat preferálja egy politikailag jelentősen tagolt társadalomban, a kis pártoknak pedig a nagy párt választási szövetségén belüli érvényesülést, a mérleg nyelve szerep reményét hagyja meg. A francia politikai életnek az utóbbi években végbement laicizálódása (az ideológiai jelleg háttérbe szorulása) nyomán előtérbe került „politikai vállalkozók”⁹ racionálisan vagy pragmatikus megfontolásból felmérték e sajátos feltételeket és igyekeztek alkalmazkodni. A választások tapasztalatainak logikája két táborba tereli a pártokat, hiszen a nagy választási sikerek (raz de marée), mint 1981-ben a baloldalé, vagy 1968-ban és 2002-ben a jobboldalé mindig a tábor egységes fellépésének voltak köszönhetőek, a kudarokat pedig a megosztottság, az együttműködés hiánya okozták. A táboron belül létezik domináns párt, amely a pólust képezi és amely köré a kisebb befolyású pártok tömörülnek. Domináns pártoknak azok tekinthetők, amelyek a parlamenti és a választási befolyásuk alapján táborukban a legerősebbek, olyan tábor szerveződik körülöttük, amely eséllyel bíró köztársasági elnökjelöltet tud állítani, és e domináns pártok élén a köztársasági elnök vagy egy potenciális köztársasági elnök áll. A jobboldalon 1976-os megalakulásától a neogaulleista RPR alkotta a domináns pártot, mígnem 2002-ben az UMP-be (Unió egy Népi Többségért) olvadt be, amely egyes elemzők szerint elvesztette gaulleista jellegét az újraválasztott köztársasági elnökkel, Chirackal együtt¹⁰. De mint a legnagyobb jobboldali párt, az UMP vette át a domináns párt szerepét. A baloldalon 1978-ban a Szocialista Párt megelőzte a Kommunistá Pártot a választási befolyás tekintetében, és 1981 óta minden vonatkozásban megfelel a domináns párt ismérveinek.

Olivier Duhamel és Gérard Grundberg az Ötödik Köztársaság pártrendszerét „két domináns pártra épülő bipolarizált sokpárti rendszerként” írják le.¹¹ A sajátos francia feltételek között az a jellemző, hogy bár a hatvanas évek vége óta a francia társadalomban is lezajlottak a politikai tagoltságot érintő, a kiegyenlítő és irányába mutató folyamatok, ennek ellenére a hagyományok, a társadalmi attitűdök a sokpárti rendszert konzerválják. „A francia pártrendszer mindig többpárti volt és az is marad” – állítják a szakértők. Az intézményrendszer bipolarizáló szorításában viszont a táboron belüli szakadások, osztódások, új pártalakulatok születése sem tudja destabilizálni a rendszert.¹² A koncentráció tendenciája mellett azonban a pártpluralitás makacsul tartja magát, nem engedi a kétpártrendszer kialakulását.¹³ Két domináns pártról lehet szó, de kétpárti rendszerről aligha.

A pártok korábbi szerepével szemben a francia elnöki rendszer abban a vonatkozásban is változást hozott, hogy keretében a kormányzás a politikai táborokra épül, így a domináns párt elsődleges befolyása ellenére a pártok a táborokhoz képest hát-

térbe szorúlnak. Ez lehetőséget ad a távolság teremtésére a pártprogramok és az elnökjelölt választási programja között, hiszen a köztársasági elnök megválasztásának alapjául az utóbbi szolgál. Az elnökjelölt személye, programja a döntő, az utóbbi, és nem a szorosán vett pártprogram kötelezi az elnököt, amikor hivatalba lépése után a kormánypolitika fő irányait meghatározza.¹⁴ A politikai versenyben az elnök – a később tárgyalandó cohabitationváltozatnál a miniszterelnök – személye a föderáló tényező. Bár pártjuk elismert vezetői, de egyben a politikai tábor vezető reprezentánsai. A politizálás éppúgy, vagy még inkább a táborok, az elnök, a vezető politikus személyiségek nevében történik, mintsem a pártokéban, mert az utóbbi esetben leszűkülne mozgásterük.

A COHABITATION RENDSZERE

1986-ban az a folyamat, amely egyre távolodott az Ötödik Köztársaság eredeti, a gaulleista hatalmat megtestesítő rendszerétől, újabb állomáshoz érkezett. A politikai stabilitás megteremtésére kialakított, gaulleista hatalomgyakorlási formára a tekintélyelvűség és egyben a népi felhatalmazás megszerzése és felmutatása volt jellemző. Éppen ez az utóbbi, a köztársasági elnöknek a közvetlen megválasztása és a népszavazások révén kapott népi (választói) felhatalmazása különböztette meg a valódi monarchikus jellegű hatalomtól.¹⁵ De Gaulle utódai a népszavazásokat már csak ritkán alkalmazták. Lemondásukat nem helyezték kilátásba javaslatukról tartott népszavazás negatív eredménye esetére, illetve ha olyan parlamenti többség jött létre, amely nem őket támogatta, nem kívánták zsarolással kényszeríteni a támogatást akaratauk megvalósításához. Mindezzel mérsékeltek a francia elnöki hatalmat. Továbbá azzal is, hogy kiléptek a pártok feletti elnöki politizálás pozíciójából, nagyobb figyelmet fordítottak a pártok részéről kapott politikai támogatásnak, valamint a kormányzati váltások (alternance) gyakorlati megvalósításával ezt a sajátos elnöki rendszert kétségkívül demokratikusabbá tették, tekintélyi-hatalmi vonásait csökkentették.

Mitterrand köztársasági elnök azután, hogy az 1986-os választásokon pártjának nem sikerült a többséget megszereznie, a rendszer logikáját jelentősen megváltoztató álláspontra helyezkedett. Miután ezúttal az elnöki többség szembekerült a parlamenti többséggel, a győztes ellenzéki tábor vezérének, Jacques Chiracnak a miniszterelnöki kinevezésével hajlandó volt lemondani arról, hogy a kormány a köztársasági elnök politikai akaratainak végrehajtója legyen. Tette ezt abból a célból, hogy a két év múlva esedékes elnökválasztásra kedvezőbb pozícióból szállhasson versenybe.

Az 1986 és 1988 közötti helyzetet, amelyben a szocialista párti köztársasági elnök mellett a jobboldali parlamenti többségre támaszkodó jobboldali kormány határozta meg a kormányzati politikát, és amelyet a politikai nyelv cohabitationnak (együttélés, társbérlet) nevezett el, 1993 és 1995 között megismétlődött. Azzal pedig, hogy Chirac köztársasági elnök 1997-ben előrehozott parlamenti választásokat rendelt el, amelyet a szocialisták nyertek meg, a parlamenti és az elnöki teljes idő kitöltésével mintegy intézményesült a cohabitation az Ötödik Köztársaság új kormányzati formájaként. Az így kialakult rendszerben már nem ragaszkodtak a két, az elnöki és a parlamenti többség politikai egyneműségéhez, a köztársasági elnök a számára kedvezőtlen parlamenti választási eredmények esetén nem mondott le és azt sem kockáztatta, hogy a parlament feloszlításának jogával élve a választásokat megismételje.

Annak idején a cohabitation megítélésében eltérő vélemények alakultak ki mind a politikusok, mind a jogászok és politológusok körében. Egyesek összeegyeztethetetlennek tartották az Ötödik Köztársaság intézményrendszerével és annak a logikának a feladását látták benne, amelyet de Gaulle az 1958-as alkotmánnyal a stabil kormányzás érdekében érvényesített. E politikusok a parlamenti többség megváltozásával a köztársasági elnök legitimitását is érintettnek tekintették és ez alapján lemondásra szólították fel. Mások viszont az elnöki és a parlamenti mandátum időbeni különbségének átgondolt voltából indultak ki, s normálisnak tartották, hogy a felhatalmazásuk eredeti idejét a megválasztottak kitöltsék. Maurice Duverger a cohabitationban nem az Ötödik Köztársaság alkotmányának megsértését, hanem annak szövegéhez, eredeti tartalmához való visszatérést látott. Ő ugyanis az alkotmány egyik lényeges újításának a hatalmak gondos és szigorú szétválasztását tekintette, amelytől a gyakorlat eltért, amikor az erős és szilárd parlamenti többség magát hűségesen az államfőnek alávetette, aki (de Gaulle-től Mitterrandig) a maga kezébe koncentrált minden hatalmat, a törvényhozást, a kormányt, az államigazgatást, az igazságszolgáltatást, a hadsereget, a külügyet. „Így egy abszolút, bár köztársasági jakobinus monarchia létesült az általános választásra épülve, amellyel az elnököt és az irányelveinek alávetett többséget választották meg.” Duverger szerint 1986-ban a cohabitation révén helyreállt az alkotmány, miután e „jakobinus diktatúrát” a hatalom szétválasztása váltotta fel. Persze a cohabitation kormányzási rendszere állandó kompromisszumot feltételez, de ez a demokrácia törvénye.¹⁶

Mindenesetre a kormányzati stabilitás szempontjából a cohabitation bizonytalanabb helyzetet teremtett. Nem a kormányválságok kockázatával, mert a kormányok megbuktatása a parlamenti többség megléte mellett továbbra sem volt valószínű, hanem a végrehajtó hatalom kétfejűségének markánsabb

megnyilatkozásával. A cohabitation feszült viszonyt hozott létre azért, hogy a pártok versenyét a végrehajtó hatalom működésébe is bevitte, a köztársasági elnök politikai szerepe pedig maga is a politikai vetélkedés, kötélhúzás tárgya lett. Az elnök a parlamenti választásokon kifejezésre jutott választói akaratot kénytelen volt tudomásul venni, az új többség elismert vezetőjét a kormány élére kinevezni, az új kormány programjának megvalósításához szabad utat engedni. Ugyanakkor elnöki pozíciójából próbálta ellensúlyozni, vitatni a kormánypolitikát, de ezt már csak korlátozott befolyással tehetette meg. A cohabitation létrejöttével a politikai vezető szerep a köztársasági elnöktől a kormányfő kezébe került, aki programjának megvalósításához rendelkezett a szükséges parlamenti többséggel. Ily módon az Ötödik Köztársaság egyazon alkotmányos rendszerén belül váltakozott a végrehajtó hatalom két fejének elsőbbsége: egyneműség esetén az elnöki dominancia, cohabitation esetén a miniszterelnöki dominancia érvényesült a kormányzási rendszerben. Az utóbbi esetben a francia rendszer kezdte elveszteni kivételes jellegét és közeledni más nyugati országok demokratikus rendszereihez, azaz „a szokásos miniszterelnöki rendszer”-ként működni. A parlamenti többség döntőbb jelentőségűvé vált, mint az elnöki többség, de teljes kormányzati váltásra (alternance) továbbra is csak az elnökválasztások nyújtottak alkalmat.

A politikai irányzatában ellentétes kétfejű rendszer működését, a kormányzati politika koherens jellegét csak nagyfokú kompromisszumkészséggel lehetett biztosítani, e tulajdonságok mind Mitterrandnál két alkalommal, mind Chirac elnökként 1995 és 2002 között megvoltak. A cohabitation lényegesen különbözött a nagykoalíciótól, mert itt nem a koalícióra lépett pártok közös megegyezésén alapuló kormányprogramjának megvalósításáról volt szó a kölcsönösen elfogadható minimum alapján, hanem a parlamenti választásokból győztesen kikerült tábor politikájának érvényesítéséről. A közvélemény-kutatások és maguk a választások eredményei is azt tanúsították, hogy a francia állampolgárok szívesen fogadták és helyeselték a cohabitation megoldását, általában szankcionálták azokat a törekvéseket, amelyek a szemben álló táborok közös kormányzásának felborítását célozták. Ez érthető is abból a szempontból, hogy így mindkét tábor részesedve a kormányzati hatalomból, azt a közvélemény széles része érezhette közelebb magához, mint amikor az egyik tábor teljesen ki van rekesztve abból.

A versenyben álló politikai elit számára annál kényelmetlenebb volt ez a felemás megoldás, ami nem tette lehetővé, hogy a kormánypolitikán keresztül valamely párt politikája minden megkötöttség és akadály nélkül érvényesülhessen. Negatív hatással volt abból a szempontból is, hogy a cohabitation hosszabb távon ténylegesen hozzájárult a kormánytöbbség és az ellenzék

közötti határok elmosódásához, és nehezítette a verseny azon elemét, ami az elhatárolódást, az ellenfélkép megjelenítését szolgálja. Márpedig a versenyben az identitás markáns kifejezésének központi szerepe van. Továbbá a mérsékelt középpártoknak ez a kormányzati együttműködési gyakorlata a szélsőséges pártok, különösen a szélsőjobboldali Nemzeti Front propagandáját látszott alátámasztani, amely igyekezett összemosni a politikai közép erőt, hogy a saját befolyását erősítse, magát tüntesse fel az egyedül lehetséges alternatív erőnek. Hogy ez milyen kockázatot rejtett magába, azt a 2002-es elnökválasztás szemléletesen mutatta, amikor a második fordulóra Chirac Le Pannel maradt versenyben. Tehát nemcsak arról volt szó, hogy a parlamenti többségre szert tett politikai elit megkötvé érezte kezeit, hanem arról is, hogy az ilyen kétféjű hatalom működése során elkerülhetetlenül feszültségeket teremt, a belső ütközések, netán viszályok imázsromboló hatásúak, negatív színben tüntetik fel a hatalom, az intézmények működését, a mérsékelt pártok képviselői ellen hangolják a közvélemény egy jelentős részét.

AZ ÖTÉVES ELNÖKI CIKLUS

Az anomáliák elhárítását ismét intézményi reformmal kívánták megoldani. Lehetséges módjaként kínálkozott az elnöki és a parlamenti többség eltérésének megakadályozása azzal, hogy mindkettő esetében a választásokat közel azonos időben tartják meg, mégpedig a köztársasági elnök hivatali idejének öt évre csökkentésével. 2000 májusában a volt államfő Valéry Giscard d'Estaing javaslatát a köztársasági elnök egyszer megújítható és öt évre szóló mandátumának bevezetéséről mindkét tábor vezére, az állam élén Jacques Chirac, a kormány élén Lionel Jospin egyaránt kedvezően fogadták. Így nem volt akadálya, hogy 2000 szeptemberében erről népszavazást tartsanak. Ennek külön tanulsága is volt. Azt mutatta, hogy a francia polgárok évtizedek alatt megszokták és elfogadták az Ötödik Köztársaság intézményeit, amely kormányzati stabilitást biztosított, és még olyan megrendítő válságból is lehetővé tette a helyzet normalizálását, mint amilyen 1968 tavaszán alakult ki. 2000-ben a francia közvéleményt igazán nem tudta megmozgatni a köztársasági elnök mandátumának hosszáról rendezett népszavazás, amely rendkívül csekély részvétellel zajlott (a szavazásra jogosultak 31%-a alatti számban vettek részt benne). A szavazók 73,2%-a támogatta, és csak 26,8%-a ellenezte az új rendszer bevezetését.

A köztársasági elnök mandátumának időtartamáról lefolytatott vitában¹⁷ a reform ellenzői úgy vélték, felesleges, mert az ötéves hivatali idő nem zárna ki a cohabitation létrejöttét, sze-

rintük bevezetése esetén továbbra is megmaradna a lehetősége, hogy a köztársasági elnöki, illetve a parlamenti választásokat más-más tábor nyerje. Ugyanakkor újra utat nyitnának a pártok és a parlament kormányzási rendszeréhez, ami a stabilitáshány emlékeit idézi fel. A változtatás ugrás lenne az ismeretlenbe, hatásai előre be nem láthatók. A hétéves elnöki megbízatás viszont elegendő időt ad arra, hogy az elnök az alkotmány betűje szerint betöltse döntőbírói szerepét, amíg erre az öt év kevés lenne. Ez a hivatali idő nem akadályozza annak, hogy azon belül rendszeres konzultációkra kerüljön sor az ország közvéleményével. Viszont az ötéves elnöki ciklus bevezetése felgyorsítja a választási konzultációk ritmusát és ezzel a politika stabilitását és a folyamatosságot fenyegeti.

A reform hívei viszont azzal érveltek, hogy a rövidebb elnöki periódus lehetővé teszi, hogy a kormányzat összetétele jobban igazodjon a közvélemény változásához és egyúttal általa a francia rendszer közelebb kerülne az európai partnerek gyakorlatához. A gyakoribb „demokratikus feltöltéssel” kiegyensúlyozottabbá válhat a rendszer, és utat nyitna az intézmények szükséges modernizálásának. A változástól azt várták, hogy csökkenti a cohabitation létrejöttének kockázatát. Chirac a reform előnyeként az egyensúly megteremtésének irányába várható hatást hangsúlyozta, a köztársasági elnök és a miniszterelnök közti konkurensi viszony megszűnését, amíg a szocialisták a változást a parlamentarizmus erősítését szolgáló lépésként értékelték. A reform képviselői úgy vélték, hogy az új rendszer nagyobb biztosítékot adna a kormány öt éven át tartó kormányzásához, hivatali idejének kitöltéséhez, és egyúttal kedvezőbbé tenné a köztársasági elnök és a parlament viszonyát is.¹⁸ A volt miniszterelnök, E. Balladur elfogadta a változtatási javaslatot, és abban a köztársasági elnök politikai dominanciájának helyreállítását üdvözölte, de kompenzációként javasolta a parlament jogkörének kiszélesítését, a kormány parlamentre gyakorolt nyomásának megszüntetését az alkotmány 49. cikkelyének eltörlésével. Kezdeményezte továbbá a népszavazások alkalmazási körének kiszélesítését, a parlamenten belül pedig az ellenzék ellenőrzés terén játszott szerepének növelését (vizsgáló, illetve ellenőrző bizottságok felállításának megkönnyítésével).¹⁹ Mindez a parlamenti rendszer erősítését célozta volna.

2002: FÉL KORMÁNYZATI VÁLTÁS

A 2002-ben megtartott elnökválasztással életbe lépett az ötéves elnöki ciklus rendszere. Ebben az évben ritka esetként a köztársasági elnök és a parlament megválasztása ugyanarra az évre esett.²⁰ Előzetesen a két domináns párt vezéreinek, a jobboldali Chirac és a baloldali Jospin versenyét várták az elnökválasz-

tás második fordulójában, és közülük a közvélemény-kutatások Jospinnek adtak nagyobb esélyt a győzelemre.²¹ A Jospin-kormány lehetővé tette, hogy felcseréljék a választások sorrendjét és előbb a köztársasági elnöki választásokat tartsák meg és csak utána a parlamentit. Ez felelt meg az Ötödik Köztársaságban kialakult gyakorlatnak, ahol a köztársasági elnök elsőbbsége érvényesült. Április 21-én lezajlott első fordulóban a rekordszámú (16 fő) jelölt által szétzilált mezőben (a távozó kormánytöbbség pártjai 5, az elnöki többség pártjai 5 jelölttel szerepeltek, a szélsőbaloldal 3, a szélsőjobb is 2 jelöltet indított) váratlan eredmény született: a szélsőjobboldali Le Pen 16,86%-os eredményével kiszorította a versenyből a miniszterelnöki pozícióban lévő Jospint, aki 16,18%-kal alul maradt. A verseny első helyezetteje, Chirac meglehetősen szerény (19,88%) eredményt ért el. Az, hogy a választás második fordulójában Chiracnak a szélsőjobboldali Le Pennel kellett megmérkőznie, más értelmet adott a választásoknak. Az etnonacionalista irányzat képviselőjével szemben működésbe léptek a köztársasági reflexek, a demokratikus konszenzuson alapuló rendszer védelme került előtérbe. Nem a szokásos két tábor közti választás kérdése merült fel, hanem a mérsékelt és a szélsőséges politika jelöltje között kellett a választóknak dönteniük. A választás két fordulója között kirobbant, szokatlanul nagyszabású, napról napra ismétlődő tömegtüntetések már jelezték, hogy a köztársasági rendszer védelmében a baloldali tábor is Chiracot fogja támogatni.²² A második fordulóban 3%-kal nőtt a résztvevők száma és Jacques Chirac 82,21%-ot kapott Le Pen ellenében. Ez az eredmény miközben egyértelművé tette a francia állampolgárok választását, ugyanakkor oly módon juttatta Chiracot az elnöki pozícióba, hogy nem tűnik ki egyértelműen, milyen mértékű a jobboldali, illetve a baloldali tábor részesedése az elnöki többségből. Jospin kiesése a versenyből (amit elszietett lemondása követett, lefejezve ezzel a baloldal domináns pártját), az amúgy is bomladozó „plurális baloldal” erőit megosztotta és megbénította. Így az elnökválasztásokat júniusban követő parlamenti választások – a szélsőjobboldal fenyegetésének sokkoló hatása után – lehetővé tették az elnököt támogató jobboldali tábor elsőpró győzelmét. A jobboldali pártok szerezték meg a parlamenti helyek 69,5%-át, a szélsőjobboldal két pártja pedig be sem jutott a parlamentbe.

Ismét helyreállt tehát a köztársasági elnöki és a parlamenti hatalom egyenműsége, ami a cohabitation előtti állapotot jellemezte és a kormányzaton belül a köztársasági elnök hegemoniáját érvényesítette a politikában. A megválasztott köztársasági elnök azonnal új miniszterelnököt nevezett ki a saját táborából, akinek szerepe ismét az elnök politikai intencióinak végrehajtása lett. Az új miniszterelnök stílusváltása és annak ellenére, hogy a kormányzáshoz jutott jobboldali domináns párt (RPR)

átalakult UMP-vé, az ötéves elnöki rendszer bevezetése sokak várakozásától eltérően nem az Ötödik Köztársaságnak egy újabb, Hatodik Köztársasággá alakulásához vezetett, sokkal inkább azt a benyomást kelti, hogy visszatérés történt a pártokra építő többségi elnöki rendszerhez (présidentialisme majoritaire), ahol a kormányzás egyneműségét és stabilitását az elnöki és a parlamenti többség egybeesése biztosítja.

A fél kormányzati váltás, ami a 2002-es választások után következett, egyértelművé tette a kormányzati felelősséget. A pártok közötti verseny szempontjából növelte a kormányzati váltások (alternance) esélyeit is. Nemcsak a két hatalmi ágat érintő választások idejének egybeesésével, de azzal is, hogy a választók számára jobban megkülönböztethetővé tette a két politikai tábort és a választásukhoz markánsabb alternatívát nyújtott.

A PÁRTRENDSZER ÚJABB VÁLTOZÁSA: AZ UMP

A 2002-es választások változást hoztak a francia pártrendszerben is, különösen új eseménynek számított a jobboldal egyesült pártjának, az UMP-nek (Union pour un mouvement populaire – Unió Egy Népi Mozgaloméért) létrehozása. Miközben az 1997-ben a Szocialista Párt köré szerveződött „plurális baloldali” tábor széthullott, az elnökválasztás eseményeinek rendkívüli légköre – Chirac kifejezésével – rendkívüli történelmi alkalmat nyújtott a szétforgácsolt erőket összefogó nagy jobboldali párt létrehozására. Úgy tűnt, a pártszervezések terén általában gyenge jobboldalnak két évszázados megosztottsága felett sikerült úrrá lennie a neogaulleista RPR, a liberális DL és az UDF egy jelentős szárnyának nemcsak egy kormányzati koalícióba, hanem egyetlen pártba egyesítésével.²³ Az UMP létrejöttének folyamata nem tekinthető újdonságnak, nagyon is az Ötödik Köztársaság szokássá vált viszonyaira utal. Az elnökválasztás első fordulójának már említett meglepő eredménye után a második forduló előtt szerveződött meg a Le Pen-ellenes frontként Chirac megválasztásáért fellépő tömörülés, az UMP első változata (Union pour la majorité présidentielle – Unió az Elnöki Többségért), majd a parlamenti választások után merült fel az elnöki többség tartósításának szándéka, a közreműködő pártok szervezeteinek összeolvasztásával a jobboldali elnöki párt létrehozása. A neogaulleisták, a liberálisok és a kereszténydemokraták egy szervezetbe egyesülését természetesen megelőzte az a már hosszabb ideje zajló folyamat, amelynek eredményeként az őket megosztó korábbi politikai ellentétek felszámolódtak, illetve elmosódtak, mint például az állam és a közszolgáltatás szerepének megítélése, a szociális védelem és finanszírozásának kérdései, az európai integráció fejlesztéséhez való viszony. Az

elnökválasztás eseményei most a szervezeti egyesüléssel szembeni eddigi ellenállást is felszámolták. Az új párt szervezeti méreteit illetően nagy pártról beszélni inkább csak a jobboldali pártok vonatkozásában lehet, hiszen százezres nagyságrendű tagsággal bíró párt sem a 30 millió választóhoz képest, sem a korábbi baloldali pártok taglétszámához képest nem tűnik nagyoknak.²⁴ A sajtókommentárok szerint az egyesült jobboldali pártnak komoly kihívást jelent belső koherenciájának megteremtése, amelyet már a következő elnökválasztásra előre tekintve vezető politikusaik rivalizációja fenyeget (az újonnan élre került J-P. Raffarin, N. Sarkozy és A. Juppé között). Jobbközép irányból az egyesülésnek makacsul ellenálló UDF François Bayrou vezette szárnya küzd a különállás lehetőségéért és a francia pártrendszer kétpártivá alakulása ellen. Ugyanakkor az elnökválasztáskor a választók egyötödét befolyásolni képes szélsőjobboldal sem szűnt meg nyomást gyakorolni.

A Raffarin-kormány az a kezdeményezése, amely a választási rendszer módosításával a politikai stabilitást újabb intézményi reformmal kívánta erősíteni, a kisebb pártok heves tiltakozását váltotta ki, mert abban a pártrendszernek kétpártivá alakítási szándékát látták, olyan változtatást, amely ellehetetleníti a versenyben a két nagy hegemon párton kívüli pártokat. A regionális tanácsok választási rendszerében kezdeményezett módosítások a kormányzati többség kialakítását kívánják jobban biztosítani és a polgárokat nagyobb részvételre ösztönözni azzal, hogy az európai parlamenti képviselők választását az eddigi országos keret helyett nyolc régióban akarják lebonyolítani. A 2002-es választások után felmerült az a gondolat is, hogy a parlamenti választások második fordulóján csak két jelölt maradjon versenyben. A kormány törvénytervezetébe bekerült változtatások, amelyek a regionális tanácsstagok és az európai képviselők megválasztására vonatkoztak, egyrészt megnövelik a megyék feletti régiók súlyát, másrészt kétségkívül „a leggyengébb politikai erők eltávolításának” irányába hatnak.²⁵ Ezek az intézkedések végeredményben a stabil kormányzáshoz szükséges többség kialakítását intézményi változtatások révén akarják elérni, miközben hatásukkal szűkítik a versenyben részt vevők számát (például az UMP-n kívül maradt pártokat a megsemmisülés felé taszítják). Nem általában a pártok hatalmi szerepe ellen irányulnak, hanem a kialakult pártrendszeren belül a két domináns párt szerepét növelnék tovább.²⁶

2002-ben tehát helyreállt a kormány az elnöki politikai irányvonal végrehajtójának szerepe, és egyúttal a kormányzati politika megvalósításában számítanak a megerősített kormánypárt, az UMP közreműködésére. Erre utal J-P. Raffarin miniszterelnök megnyilatkozása az UMP székházának felavatásán, aki szerint az UMP-nek „annak a helynek kell lennie, ahol kidolgozzák a javaslatokat”, ugyanakkor a vélemények meghallgatása és

az álláspontok megmagyarázása a feladata, hogy megőrizték a létrejött területi kötődést, a francia emberekhez való közelséget; beszédében az új párt részére e kapcsolatok fontosságát nem győzte hangsúlyozni.²⁷

ÚJ TÖRÉSVONALAK – RÉGI PÁRTMEGOSZLÁS

Miközben a pártok versenyének és a hatalomgyakorlásnak az intézményi feltételei változtak, s a pártok igyekeztek alkalmazkodni ehhez az Ötödik Köztársaság évtizedei alatt, ugyanakkor ez az intézményrendszer konzerváló hatást is gyakorolt a pártrendszerre. A pártrendszer szerkezete általában a politikai törésvonalakra épül, azonban az új törésvonalak megjelenése nem alakítja át feltétlenül a pártok rendszerét. A 2002. évi választások azt mutatták, hogy miközben az utóbbi két évtizedben új törésvonalak és szembenállások jelentek meg és kerültek a francia politikai élet előterébe, a politikai szervezeteknek a jobboldal és a baloldal szerinti megoszlása, amely a nagy francia forradalom óta fennáll, nem veszítette el elsőbbségét más politikai törésvonalakhoz képest.

A francia választók jobboldalra, illetve baloldalra szavaznak, annak ellenére, hogy a kettő közötti hagyományos szembenállás azok állásfoglalásai alapján elmosódottá vált, nem látni világosan, mi választja el a jobboldalt a baloldaltól. Miként az ismert politológus, René Rémond rámutatott, a valláshoz való viszony kérdése, az állam szerepének megítélése, a magánvállalkozás vagy a privatizáció kérdése, a decentralizáció igénye ma már nem határolja el világosan a két irányzatot, köztük csak bizonyos értékrendbeli különbségeket lehet megállapítani. A francia állampolgárok mégis ragaszkodnak a job- és baloldal fogalmához, a közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy miközben a nyilatkozók nem látnak különbséget világosan a két irányzat között, ugyanakkor nagy többségben elhelyezik magukat a job-, illetve a baloldali skálán.²⁸

Kevésbé mozgalmi, inkább a politikai közbeszédbe bejutó tematika révén az ökológiai mozgalom a produktivizmus/anti-aktivizmus, a materialista/posztmaterialista értékek szembenállását vitte be a francia politikai életbe. A job- és a baloldali táboron egyaránt keresztülhatoló új szembenállásként jelent meg a szuverenitás párti irányzat az integrációs irányzattal szemben. Ezt az irányzatot a jobboldalon Ch. Pasqua (RPR, majd RPF), Ph. Séguin (RPR), Ph. Villier (UDF), a baloldalon J-P. Chevènement (PS, majd MDC), a szélsőjobboldalon Le Pen (FN) jelenítette meg. Mély szakadék keletkezett ugyanakkor a nyolcvanas évek második felétől egyfelől az egyre nagyobb befolyásra szert tevő szélsőjobboldali mozgalom, párt és másfelől a „köztársasági értékeket” képviselő job- és baloldali erők kö-

zött. Az ezredforduló pedig az antiglobalista mozgalmak megjelenésével teremtett új törésvonalat.

Az új törésvonalak mentén történő pártszervezési kísérletek 2002-ben a választásokon nem nyertek megerősítést. Egyedül a szélsőjobboldali Nemzeti Front ért el jelentősebb eredményt a parlamenti választás első fordulójában (11,34%), de a második fordulón elszigetelődése miatt ez kevés volt ahhoz, hogy jelöltjei mandátumhoz is jussanak. J-P. Chevènement Köztársasági Pólusa, amely a jobboldal és a baloldal meghaladását hirdette meg, csak 1,19%-ot ért el és kiszorult a parlamentből. Az ökológiai programmal jelentkező szervezetek együtt 5,7%-ot szereztek és a második fordulóban csak a Zöldeknek sikerült 3 mandátumhoz jutni az 577 tagú képviselőházban. Az RPR-ről szuverénista álláspontja miatt leszakadt, a gaulleizmushoz visszatért, Ch. Pasqua vezette RPF az első fordulóban szerzett 0,37%-a után kellő kapcsolatai révén jutott két mandátumhoz.²⁹ A választók szavazatai a francia polgároknak a stabilitás iránti igényét fejezték ki és a két domináns pártra épülő pártrendszer tartósságát erősítették.³⁰ A stabil pártrendszer fennmaradása azonban csak akkor várható, ha maguk a domináns pártok képesek megfelelni az új törésvonalakból fakadó új kihívásoknak, s a pártok versenye nem reked meg a régi törésvonalak túlhaladott nyomvonalában.

A SZÉLSŐJOBBDALI KIHÍVÁS

A demokratikus alapértékek alapján álló pártok és kormányzás számára a politikai stabilitást fenyegető kihívások közül jelenleg a szélsőjobboldali a legjelentősebb, amit elsősorban a Le Pen vezette Nemzeti Front képvisel. Ez a párt az antidemokratikus, tekintélyelvű, idegengyűlöletet magában foglaló nézeteket terjeszti és a radikális mozgalmakra jellemző militáns beállítódást képviseli. A modern francia politikát kezdettől végigkísérő szélsőjobboldali mozgalom az Ötödik Köztársaság első, gaulleista évtizedeiben, amikor a szétforgácsolt jobboldalt a gaulleista mozgalmak, pártalakulatok és koalíciók fogták össze, szinte felszívódott, eltűnt a francia politikai életből, ilyen pártok nem működtek. A szélsőjobboldal önálló szervezkedését a gaulleista rendszer pártosodása, majd a kormányzati váltás (alternance) gyakorlattá válása élesztette újjá a Nemzeti Front és élén Le Pen megjelenésével. Részben a baloldali kormány ellenállása, másrészt a neogaulleista párt távolodása a gaulleizmus nemzeties felfogásától és politikai pozícióitól nyújtott kedvező terepet a konzervatív értékeket a faji diszkriminációval, szélsőséges nacionalista szemlélettel, tekintélyelvű és antidemokratikus felfogással ötvöző „tekintélyelvű nacionalpopulista” párt befolyásának növekedéséhez. A szuverenitás

párti irányzat és ellenzői, a globalizációellenesek és a globalizációhoz való alkalmazkodás hívei közti törésvonalak megjelenése az európai közösségi intézmények fejlesztése kapcsán, valamint az egyedüli szuperhatalomként fennmaradt Egyesült Államok politikájához való viszony kérdéseiben újabb hátszelet adott a francia szélsőjobboldal terjeszkedéséhez.

A 2002. évi elnökválasztás – ha csak egy pillanatra is – felvilágotlanta a szélsőjobboldal kormányzati hatalomba kerülésének képét, azt, ami a két világháború közti gazdasági világválság éveiben sem sikerült, s csak a náci megszállás tette lehetővé a vichyi rendszer létrejöttét is. Ennek esélyét nemzetközi események is valószínűsítették, a radikális populista pártok kormányra kerülése Olaszországban, Ausztriában, a hasonló pártok választási sikerei Németországban, Hollandiában. A tömegmozdulások váratlan erejű kirobbanása Franciaország-szerte igazolja az ettől való félelem meglétét.

A politikai stabilitás szempontjából lényeges kérdés, hogy a demokratikus pártok, amelyek a politikai viszonyok alakulásáért elsődlegesen felelősek, miként kezelik a szélsőjobboldali kihívást, a szélsőséges pártok elszigetelésére törekednek, vagy arra, hogy beilleszék őket a demokratikus játékszabályok keretébe. A francia gyakorlatra inkább az előbbi megoldás jellemző. Franciaországban jogi szankciókkal is védik a demokratikus intézményrendszert, a szélsőjobboldali szervezetek ellen hozott 1936. január 10-i törvényt 1972-ben kiegészítették, s legutóbb 1990 májusában elfogadott Rocard–Gayssot-törvény a rasszizmust nyilvánosan terjesztőket fenyegeti. Ezek alapján 1958 és 1997 között 53 esetben tiltottak be szélsőjobboldali és nacionalista szervezeteket. 2002. július 14-én, a nemzeti ünnepen a Chirac elnök elleni fegyveres merénylet után betiltották azt a szélsőséges szervezetet is, amelyhez a merénylő tartozott. Lényegesebb azonban az a politikai magatartás, amelyet a demokratikus politikai pártok a verseny során tanúsítanak a szélsőséges pártokkal szemben. A francia jobboldali pártok részéről is jellemző magatartásként a Le Pen pártjával való politikai szövetség és együttműködés előli határozott elzárkózás nyilvánult meg, bár ellenzéki helyzetben és alsóbb szinteken előfordult, hogy a választási alku a Nemzeti Frontra is kiterjedt.³¹

Ez a következetesen elutasító magatartás annak is következménye, hogy Le Pen előtérbe helyezi a populizmust a demokratikus játékszabályokkal szemben, inkább a protestálást és az elégedetlenségek kihasználásának stratégiáját alkalmazza, mintsem a demokratikus versenyt. Bár a Front Nationalban a nyolcvanas évek közepétől a párt teoretikusának szerepét betöltő és az 1999-ben történt szakításáig második számú vezetőnek számító Bruno Mégret az intézményes lehetőségek stratégiáját ajánlotta a szélsőjobboldali törekvések megvalósításához, de Le Pannel szemben háttérbe szorult a szélsőjobboldali mozgalom-

ban.³² A 2002-es választások után megerősödött jobboldali kormányzat számára minden intézményes eszköz rendelkezésre áll ahhoz, hogy a szélsőjobboldalt távol tartsa a hatalmi intézményektől. Ez azonban még nem dönti el azt a kérdést, hogy az UMP mennyire lesz képes – a kormányzatnak a társadalmi problémák kezelése terén elért eredményei alapján – politikailag is elszigetelni a Nemzeti Frontot, társadalmi befolyását lecsökkenteni. A szélsőjobboldali kihívást elsősorban politikailag kell kezelni, hiszen a presszió általában kiszámíthatatlan repressziót vált ki.

AZ „ÜGYEK” FELHASZNÁLÁSA A POLITIKAI VERSENYBEN

A politikai stabilitást érzékenyen érintő jelenség, amely a francia politikai életben az utóbbi két évtizedben elterjedt, a korrupciós ügyek eszközként való felhasználása a pártok versenyében. Főleg a választási időszak közeledtével szaporodtak el a korrupciós ügyek feltárásai, amelyeket azután a negatív kampány részeként a versenyben az ellenfél hitelének megkérdőjelezésére, imázsának rombolására használtak fel. Ezek a kampányok azonban hatásukban nemcsak a célzott pártot, illetve politikusokat érintik, hanem gyakorivá válásuk folytán az egész hatalmi intézményrendszerre vetnek rossz fényt, az egész politikai elit tekintélyét mossák alá. Hosszabb távon maga a demokratikus intézményrendszer és a pártrendszer válik a támadások célpontjává, az antidemokratikus erők a rendszer korrupt jellegére hivatkozva ragadják meg azt a pontot, amellyel a rendszer kifordítható helyéből. A korrupciós ügyek egyaránt érintették a baloldali és jobboldali pártokat, kezdve a kilencvenes évek elejének „hamis számlák” ügyétől, amely a Szocialista Pártot hozta hírbe, a 2002-es elnökválasztásokig, amikor Chirac köztársasági elnököt kilenc folyó vizsgált ügyben találták érintettnek és a vizsgálati eljárásokba való bevonásától csak elnöki pozíciója mentette meg.³³

Az ügyek többnyire a hivatali hatalommal való visszaélésről, illetve pénzeknek titkos csatornákon keresztül a pártokhoz való juttatásáról szóltak. A demokratikus közélet alapvető követelménye nemcsak a törvények betartása, hanem a morális követelmények kielégítése is. A titkos finanszírozási csatornák fenntartása alapvetően a pártok finanszírozási problémáinak megoldatlanságára vezethető vissza. Az 1988. márciusi és az 1990. januári törvények a pártok működésének finanszírozásával kapcsolatos szabályokat állapítottak meg, ami előrelépést jelentett a korábbiakhoz képest, de nem tudtak kielégítő megoldást adni arra a helyzetre, hogy miközben a pártok, politikusok és a választott képviselők tevékenysége professzionalizálódik, egyre

jobban a média szolgáltatásaira szorul, ugyanakkor ennek növekvő költségeit a legális forrásokból nem tudják fedezni. A választási kampányok és a pártok pénzügyi ellátására vonatkozó jogszabályok elsősorban korlátozó jellegűek, az erre fordított közkiadásokat akarják leszorítani, valamint a pártok közötti versenyt ilyen módon is mérsékelni. A pártok finanszírozási szabályainak a realitásokhoz való igazítása a korrupció felszámolásának első lépése. A korrupcióban résztvevők felelősségre vonása természetes igény.

Amikor a pártok azonban arról döntenek, hogy a felmerülő „ügyeket” politikai eszközként felhasználják-e a pártversenyben, akkor a távolabbi, a demokratikus rendszer létét érintő hatásait is meg kellene fontolniuk. A demokratikus elveket valló pártok minden esetben irányadónak tekinthetnek az érintett Jacques Chirac állásfoglalását: „Az ügyek eszöközzé változtatása politikai célok érdekében elfogadhatatlan”.³⁴

NÉHÁNY TANULSÁG MAGYAR SZEMMEL

A politikai stabilitás megteremtése szempontjából fontos szerepük van a jól megválasztott intézményeknek, amelyek a demokrácia alapelveit egy ország tradícióihoz, társadalmi sajátosságaihoz, kulturális adottságaihoz, az állampolgári mentalitáshoz és az ország előtt álló kihívásokhoz igazodva megfelelően tudják érvényesíteni. Mint láthattuk, Franciaországban ennek érdekében az Ötödik Köztársaság formájában megvalósított sajátos elnöki rendszert alkalmazták, amely tartósnak bizonyult. A politikai válságból született, rendkívüli körülmények között létrehozott rendszer az előző időszak rendszerére, a „pártok uralmára” adott válasz volt, a politikai stabilitást a hatalmi ágak szigorú elválasztása, a parlamenti kormányzás megszüntetése, a pártok szerepének korlátozása útján próbálta megvalósítani. E rendszeren belül a végrehajtó hatalom a parlament befolyásától függetlenül magát jelentős, a társadalmi problémák nagyobb léptékű kezeléséhez szükséges mozgásteret és eszköztárat biztosított magának. A kormányzati politikáért való felelősséget viszont egyértelművé tette, a kormányzati intézkedésekhez törekedett a népi támogatás megszerzésére, a közvetlen elnökválasztással és a népszavazásokkal a parlamenttel azonos minőségű legitimitációra tett szert. A kormányzati tevékenység tekintélyelvű vonásait a kormányzati munka hatékonyságával és eredményességével törekedett kompenzálni.

A francia megoldás bírálói elsősorban a működés demokrati- kus jellegét vitatták. Kétséggkívül, hogy a kormányzati stabilitás megteremtésének érdekében feláldozták a pártokat, hatalmi- politikai szerepük a korábbiakhoz képest szűkült. A választók többségi támogatására szert tett pártok az elnöki politika kiszol-

gálói szerepébe kerültek, az ellenzéki pártok lehetősége a kormányzati politika befolyásolására minimálisra csökkent. Később a rendszer pártosodása ment végbe, majd a cohabitation a rendszerben lényeges módosításokat hozott: a parlamenti többség és a pártok szerepe felértékelődött, de a sajátos elnöki rendszer keretei fennmaradtak.

A francia intézményi megoldással kapcsolatban az a kérdés vetődik fel, hogy összefér-e a demokratikus kormányzással, ha a pártoknak, illetve a parlamentnek nincs lehetősége, hogy nap mint nap beavatkozzék a végrehajtó hatalom működésébe, ha a kormányzati munkát kivonják a pártharcok közvetlen hatásának köréből, hogy az ne bénítsa meg a kormány tevékenységét. Ezzel összefüggésben felhozható ugyanis, hogy az ellenőrzött hatalom demokratikus elve arról szól, hogy akik felhatalmazást nyernek a kormányzásra, azoknak el kell számolniuk a tevékenységükről. A francia rendszerben erre a választások, a parlament ellenőrző szerepe és a nyilvánosság (a pártok működési és szólásszabadságának teljes körű biztosítása révén) lehetőséget adnak.

A felállított korlátok arra szolgálnak, hogy a többség által a választásokon jóváhagyott program és politika (még ha a jóváhagyás mindinkább a vezető politikusok személye iránti bizalomban nyilvánul is meg) végrehajtását, megvalósítását a pártverseny ne akadályozhassa meg. A pártversenyt a választások döntik el, a kormányzatra került politikai erőké a felelősség, s őket a következő választásokon ismét mérlegre teszik, az intézmények azonban cikluson belül nem engedik munkájukat a pártharcok révén megzavarni. Az Ötödik Köztársaság keretében 1981 óta a kormányzati váltás (alternance) szabályosan működik és hozzájárul a rendszer stabilitásához. A pártok, amelyek szerepe csökkent a kormányzás terén, energiáikat nagyobb mértékben összpontosíthatják a pártok versenyére a kormányzatra jutás reményében.

Magyar szempontból figyelemre méltó ennek a rendszernek az intézményesülési folyamata is. Az Ötödik Köztársaság első évtizedeiben a rendszerváltás és az új intézmények körüli harcok még a politikai élet központjában álltak. Attól kezdve azonban, hogy bizonyossá vált: e rendszer keretében is lehetőség van az ellenzéknek kormányzati hatalomra kerülni, lezárultak ezek a viták. Mind az elit, mind a szélesebb közvélemény elfogadta a francia elnöki rendszert, és a politikai pártok alkalmazkodtak játékszabályaihoz. A demokratikus intézményrendszer csak akkor tud viharok nélkül működni, ha játékszabályait és szereplőit a pártverseny meghatározó résztvevői minden oldalon elfogadják, Magyarországon ez a helyzet még nem állt elő.

Ma már az Ötödik Köztársaság rendszere nem hagy kétséget a felől, hogy a többség és az ellenzék azonos esélyekkel rendelkezik, és saját tevékenységükön, erejükön, ügyességükön mú-

lik, hogy milyen eredményt érnek el a pártversenyben. Ennek nem mond ellent a képviselők kiválasztásában erősen szelektív választási rendszer sem, amelynek lehetőségeivel mind a baloldal, mind a jobboldal élni tudott. Az ellenzék a parlamenti munkában meglévő kétségtelen hátrányait a parlamenti vitákon keresztül, illetve a kormánypolitika nyilvánosság előtti bírálatával, imázsának építésével kompenzálja, felkészülve a következő választásokra. A pártverseny Franciaországban is néha éles formákat ölt, de az egyenlő érvényesülési lehetőség perspektívái, a kormányzati tapasztalatok kölcsönös megléte enyhíti az ellenségeskedést, lehetővé teszi az egyetértést a nemzet nagy kérdéseiben.

A francia pártverseny árnyoldalához tartozik az utóbbi időben elharapózott botránypolitizálás, amelynél a korrupció elleni jogos fellépést az „ügyek” politikai eszközként történő felhasználása egészíti ki. A szélsőséges – manapság főként a szélsőjobboldalon – jelentkező radikalizmus fenyegetése azonban megszólalásra késztetik azokat, akik e téren távolabbra tekintő magatartást ajánlanak a politikai verseny résztvevőinek, figyelemzetve őket a demokratikus intézményekre, a pártok tekintélyére, általában a politikára várhatóan ható negatív következményekre. Ugyanezek a távlatos megfontolások vezérlik a francia közéjobb pártok vezetőit, amikor határozottan kizárják annak lehetőségét, hogy némi választási vagy taktikai előnyök érdekében együttműködjenek a szélsőjobboldal pártjaival, amelyek a demokrácia alapelveivel állnak szemben, mert ezáltal a francia társadalom többsége bizalmának elvesztését kockáztatják, miként ezt a 2002-es választások eseményei tanúsítják.

JEGYZETEK

- ¹ Nem kormányváltásról, hanem „kormányzati” váltásról kell beszélni, amikor az ellenzék váltja a hatalmon eddig lévőket. 1958 és 1981 között több kormány és elnök váltotta egymást, de mindig a jobboldal maradt hatalmon, amelyen belül a gaulleista irányzat, illetve mozgalom képviselte a domináns tényezőt.
- ² Az idézetek Lucien Jaume megfogalmazásai: *La réhabilitation de la fonction gouvernementale dans la Constitution de 1958*. Esprit, 2002. január, 86–98. o.
- ³ Az alkotmány 49. (3. bek.) cikkelyét alkalmazta a kormány a regionális és az európai választási rendszerbe bevezetendő módosítások elfogadása érdekében. Mindkét területen bevezetésre szánt intézkedések a szavazatok koncentrációját célozták az egyértelműbb többség biztosítása érdekében, és ezzel a kisebb pártok esélyeit csökkentették a pozíciók megszerzésére. Az utóbbiak hevesen elleneztek a kormány tervét, egyrészt a centrista erőket tömörítő UDF, másrészt a szocialista és a kommunista párt részéről a javaslatához 12 500 módosító indítványt terjesztettek elő, amelyek megtárgyalása hosszú időt kívánt volna. A kormány rövidebb utat biztosító eszközként javaslatával kapcsolatban felvetette a bizalmi kérdést, és a Szocialista Párt, a Kommunista Párt és a Zöldek Pártja bizalmatlansági indítványt nyújtott be. Azonban a parlament 577 képviselői helyéből a kormánypárt (UMP) 362-t birtokol, emellett az

UDF nem kívánja az ellenzék bizalmatlansági indítványát megszavazni, így nincs esély az elfogadására. Ezzel a kormányjavaslat törvényerőre fog emelkedni. Ezzel visszatérés történt ahhoz az alkotmányos gyakorlathoz, amelyet 1996 előtt mind a jobb-, mind a baloldali kormányok alkalmaztak, mígnem a szocialista kormányfő, Lionel Jospin 1997-ben ígéretet tett arra, hogy a parlament munkája tekintélyének erősítése érdekében többet nem él ezzel az eszközzel. *Le Nouvel Observateur* 2003. 02. 13., *Le Monde* 2003. 02. 13.

- ⁴ A többségi rendszerhez közelítő lépés volt 1951-ben a pártlistás rendszer olyan módosítása, amely egy megyében listakapcsolás révén 50% feletti eredményt elért listának juttatta az adott megye összes mandátumát. Ez célozta mind a gaulleista, mind a baloldali ellenzék távoltartását a kormányzattól.
- ⁵ 1962. augusztus 22-én de Gaulle tábornok algériai politikáját támadó, a gyarmati pozíciókhoz makacsul ragaszkodó szélsőséges ellenzék egyik szervezete merényletet követett el az államfő ellen. Az alkotmányrevízió népszavazással történő megvalósításának bejelentett szándéka ellen a parlamenti pártok élesen felléptek és a rendszer történetében kivételes esetként sikeresen szavazták meg a kormány ellen benyújtott bizalmatlansági indítványt. Az elnök válaszként ismét ugyanazt a személyt bízta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával, a képviselőházat feloszlatta és népszavazást írt ki az alkotmánymódosítás ügyében. A népszavazáson részt vevők 62,25%-a támogatta az elnökválasztás rendszerének megváltoztatását, majd a parlamenti választásokat a köztársasági elnököt támogató pártok nyerték.
- ⁶ Ezt a szakirodalomban is gyakran előforduló minősítést használja például Edouard Balladur is. *La nécessaire réforme des institutions*, Commentaire No. 95. Automne 2001.
- ⁷ Bernard Manin: *Principes du gouvernement représentatif*, Calman-Lévy Paris 1995. 247–302. o.
- ⁸ Így például 1981-ben a Szocialista Párt választási szövetsége a 37,8%-os eredménye után megszerezte a mandátumok 58%-át, bár 1967-ben a gaulleista Ötödik Köztársaság jelöltjei által az első fordulóban elért 57,8% szavazatarány után a mandátumoknak „csak” 49,6%-át sikerült elnyernie.
- ⁹ E találó fogalmat használják Olivier Duhamel és Gérard Grundberg tanulmányukban a hivatalos politikusok megnevezésére, amely kifejezi manapság a politikai életpályán haladók sajátos attitűdjét, a hatékonyságra koncentráló pragmatizmusát. *Système de partis et V^{es} Républiques*, Commentaire No. 95 Automne 2001. 534. o.
- ¹⁰ A 2002. évi választások utáni csatateret elemezve Marcel Gauchet szerint mára a klasszikus jobboldal identifikációs jegyei meggyengültek, a liberális doktrína felé mozdultak el, meghatározása szerint a mai jobboldal lényegében a társadalomnak a pragmatikus, liberális árnyalatú, nem baloldali részét fedi le. Ehhez kapcsolódva René Rémond az elfoglalt politikai álláspontok alapján az európai védelmi politika eszméjét elfogadó és az intézmények megváltoztatását is támogató Chiracot már nem tartja gaulleistának, sőt szerinte az RPR már csak a nevét őrizte meg (ez még szeptemberi állapot), a jobboldali unió létrejöttével (UMP) a gaulleizmus eltűnt. *Le Débat* No. 121. Sept–oct. 2002.
- ¹¹ Olivier Duhamel és Gérard Grundberg: *Système de partis et V^{es} Républiques*, Commentaire No. 95 Automne 2001. 536. o.
- ¹² Az 1978-as választások képe arra engedett következtetni a négy párt közel azonos eredménye alapján, hogy a pártrendszer négyes osztásúvá válik. A későbbi fejlemények azonban azt bizonyították, hogy ez az állapot csak átmeneti volt, a bipoláris rendszeren belül maradó változást kísérte.
- ¹³ Uo. 539. o.
- ¹⁴ Ez a napjainkban is érvényesülő, vagy inkább a 2002-es választások és a cohabitation után visszatért gyakorlat. Miként a *Le Monde* 2003. 02. 20-án

megjelent számában a tudósítás címe tanúsítja: Les ministres de M. Raffarin sous la surveillance de M. Chirac (Raffarin úr miniszterei Chirac úr ellenőrzése alatt), ami ezúttal nemcsak külpolitikai kérdésekre szorítkozik.

- ¹⁵ „A gaulleista hatalom koncepciója és gyakorlata gúla alakú (fentről kiterjedő, hierarchikus – J. J.), bonapartista, katonai jellegű és monokratikus (azaz az államfő akaratán alapuló – J. J.) volt” – állítja Duhamel és Grundberg im. 453. o.
- ¹⁶ Maurice Duverger. Bréviaire de la cohabitation, PUF. 1986. 8. o., 19–20. o.
- ¹⁷ A politikai vezetők közül egyértelműen a reform mellett foglalt állást V. Giscard d’Estaing (UDF), A. Juppé (RPR), H. de Charette (UDF), F. Holland (PS), M. Alliot-Marie (RPR). Az ellenzök köréhez tartozott Ch. Poncelet (RPR), R. Barre volt miniszterelnök (UDF), Ch. Pasqua (RPF), Ph. de Villiers (RPF), J.-M. Le Pen (Front National). Bizonyos változtatásokkal elfogadhatónak tartották: E. Balladur (RPR), Ph. Séguin (RPR), F. Bayrou (UDF), R. Hue (PCF), a Zöldekhez tartozó J.-L. Baumarchais (Verts), G. Sarre (MDC).
- ¹⁸ Christian Bigaut: Du septennat au quinquennat: histoire et arguments, Regard sur l’actualité, La Documentation Française No 266. 2000. November–december 3–17. o.
- ¹⁹ Edouard. Balladur: La nécessaire réforme des institutions, Commentaire No. 95. Automne 2001. 525–532. o.
- ²⁰ Korábban a kormányzati váltás idején a megválasztott köztársasági elnök a képviselőház felosztatásával biztosította a maga számára a parlamenti többséget (1981), a parlamenti többség megváltozása esetén azonban a hivatalban lévő elnökök nem mondtak le (sem Mitterrand 1988-ban és 1993-ban, sem Chirac 1997-ben). Elméletileg a két választás időpontja 35 évenként esett ugyanazon évre.
- ²¹ 2000. január 6-án és 7-én végzett reprezentatív felmérés szerint a megkérdezettek legnagyobb arányban (46%) Chirac–Jospin párbajt kívántak. 56% vélte úgy (41% ellenében), hogy 2002-ben Chiracot nem fogják újraválasztani, míg Jospin köztársasági elnökké választását 52% (42% ellenében) tartotta valószínűnek. Chirac–Jospin párbaj esetén a megválasztás esélyéről az alábbiak szerint vélekedtek, az előző felméréseket is figyelembe véve:
	1997. okt.	1998. ápr.	1999. jan.	2000. jan.
Lionel Jospin	53%	51%	47%	51%
Jacques Chirac	47%	49%	53	49%
- IFOP felmérései, L’Express 2000. január 13.
- ²² A: Luis Harris Intézet 1507 fős mintán végzett felmérése szerint az elnökválasztás első fordulójának eredménye A: mély érzelmi hatást gyakorolt (a 30 millió választó közül az 19,5 milliót érintett), B: a tüntetéseken részt vett (4,4 millió), és C: igyekezett másokat is mozgósítani (12 millió). E kategóriák szerint a személyek összetétele az alábbi volt (%):

	A	B	C
férfi	40	48	51
nő	60	52	49
18–24 év közötti	16	30	15
25–34 év közötti	20	13	18
35–49 év közötti	17	23	29
65 éves és felette	19	9	15
szélsőbaloldali	5	10	4
baloldali	56	64	45
jobboldali	24	12	30
szélsőjobboldali	0	0	7
egyéb	15	14	14

Liberation, 2002. május 5.

- ²³ Le Monde 2002. november 19. Jacques Chirac az alakuló gyűléshez intézett üzenetében úgy fogalmazott, hogy az UMP-nek „modern, nyitott, az általa összefogott kultúrákat és árnyalatokat tiszteletben tartónak kell lennie”, amelynek küldetése, hogy „Franciaországot előre vigye a méltányosság, az igazságosság, a szolidaritás és az emberekhez való közelség útján”. Le Monde 2002. november 18.
- ²⁴ Az UMP alakuló gyűlése előtt 164 500 tagot regisztráltak internet útján. A Juppé a szervezet elnöke szerint az új pártnak 120 000 tagja van, de P. Raffarin környezetében csak 80 000-re becsülték a párttagok számát. Az alakuló gyűlésre a tagok csak 20 000 körüli számban jelentek meg, és így A. Juppét a jelenlévők 79,42%-kal választották meg az UMP elnökévé. Le Figaro 2002. november 18.
- ²⁵ Le Figaro 2002. augusztus 19. A regionális választást az eddigi egyfordulósról kétfordulós listássá kívánják változtatni. A második fordulóra csak az elsőben 10%-ot elért lista kerülhet, a listakapcsolás küszöbét 5%-os eredményhez kötik. A korábbi arányos elosztással szemben az elsőként befutó lista a mandátumok 25%-át prémiumként kapja, és a többi helyet a listák között arányosan osztják fel. Abból a célból, hogy az európai parlamenti képviselők közelebb kerüljenek a választópolgárokhoz, az eddigi országos listák alapján bonyolított választásokat most nyolc nagy választási régióban kívánják megtartani. Le Figaro 2003. január 10. A kormány tervezete felemeli a kampányhoz nyújtott költségvetési hozzájárulás igénybe vételéhez előírt szavazati eredmény-küszöböt is 5%-ra az eddigi 3% helyett. Így a kis eredményt elérő pártok nem számíthatnak állami hozzájárulásra kampánykiadásaihoz. Le Monde 2003. január 3.
- ²⁶ A Szocialista Pártot nem annyira saját érdekei, mint ellenzéki helyzete állította a Raffarin-kormány reformjának ellenzői körébe, pluralista demokráciafelfogásával nehezen egyeztethető össze a kétpárti rendszer.
- ²⁷ Le Figaro 2002. december 18.
- ²⁸ Le Débat No.121. 2002. szeptember–október 5.
- ²⁹ Annak ellenére, hogy a 2002-es parlamenti választáson 22 párt és politikai szervezet indított jelöltet, a szavazatok koncentráálódtak, 68,75%-uk három párté lett (UMP: 33,3%, PS: 24,11%, FN: 11,34%). Ezen kívül 3 formáció 3–5% között, 8 1–2% között nyert, 7 szervezet jelöltjeire leadott szavazatok az egy százalékot sem érték el. Végül is 4 párt érte el a második fordulóban az önálló parlamenti csoport megalakításához szükséges mandátumszámot (UMP: 309, PS: 138, UDF: 23, PCF: 21).
- ³⁰ 2002-ben mindkét domináns pártra a korábbinál nagyobb arányban szavaztak a táborukon belül, az UMP a jobboldali szavazatok 77%-át (1997-ben 65%), a Szocialista Párt a baloldali szavazatok 65%-át (1997: 57%) kapta meg. Ez a táborokon belüli koncentráció megvalósulását jelzi.
- ³¹ Országos szintű választási együttműködésre az RPR és az UDF részéről sohasem került sor. Azok a politikusok, akik e pártokban a Nemzeti Fronttal való együttműködést szorgalmazták, kikerültek a pártból. Sőt azokat a képviselőket is szankcionálták e pártokban, akik elfogadták a Nemzeti Front támogatását. Másfelől a Szocialista Párt meggondolatlan taktikai lépése 1986-ban, amikor az arányos, listás, egyfordulós rendszert léptette életbe, hogy fokozza és kihasználja a jobboldal megosztottságát, ezzel Le Pen pártjának lehetővé tette, hogy 35 képviselővel bekerüljön a képviselőházba és ily módon legitimálja magát. A 2002. évi elnökválasztáson Le Pen sokáig nem tudta a jelöléséhez szükséges 500 képviselői aláírást megszerezni, ezért a nyilvánosság előtt Chirac elnököt vádolta meg.
- ³² 2002-ben a köztársaságielnök-választáson Le Pen 16,86%-ot, Mégret 2,34%-ot ért el. A parlamenti választáson Le Pen pártja 11,34%-kával szemben Mégret pártja (MNR) csak 1,09%-ot. Egyik párt sem jutott parlamenti képviselői helyhez.

- ³³ Korrupciós ügyekben folyt eljárás többek között Bernard Tapie, Dominique Strauss-Khan, Roland Dumas, a szocialista kormányok volt miniszterei ellen, a jobboldali Charles Pasqua volt belügyminiszter ellen és Jacques Chirac köztársasági elnököt 9 ügyben tartották érintettnek. *Le Monde* 2002. február 1., 14., április 4., *Le Nouvel Observateur* 1999. november 5.
- ³⁴ Idézi a *Le Figaronak* adott interjúból *Le Monde* 2002. március 12.

IRODALOM

- Balladur, Édouard: La nécessaire réforme des institutions, *Commentaire* No. 95. Automne 2001.
- Bigaut, Christian: Du septennat au quinquennat: histoire et arguments, *Regard sur l'actualité*, *La Documentation Française* No. 266. 2000. november–december.
- Chapsal, Jaques: La vie politique sous la Ve République, 1. 1958–1974, 2. 1974–1987, PUF 1989.
- Duhamel, Olivier–Grunberg, Gérard: Les partis et la Ve République: post-scriptum, *Commentaire* No. 99. Automne 2002.
- Duhamel, Olivier–Grunberg, Gérard: Système de partis et la Ve République, *Commentaire* No. 95. Automne 2001.
- Duverger, Maurice: *Bréviaire de la cohabitation*, PUF. 1986.
- Gattolin, André–Miquet–Marty, François: *Journal, Analyse des élections présidentielles*, *Esprit* No. 7. 2002. Július.
- Jaume, Lucien: La réhabilitation de la fonction gouvernemental dans la Constitution de 1958, *Esprit*, 2002. Január.
- Johancsik János: A demokratikus pártrendszer Franciaországban a 20. században, *Napvilág Kiadó* 1998.
- La Constitution* (www.legifrance.gouv.fr).
- Manin, Bernard: *Principes du gouvernement représentatif*, Calman-Lévy Paris 1995.
- Néant, Hubert: *La politique en France XIXe–XXe. siècle, Régimes, institutions, élections, courants, partis, groupes de pressions, médias*, Hachette, 1991.
- Ysmal, Colette: *Les partis politiques sous la Ve République*, Montchrestien 1989.